

Британ О. А.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ (ОБЛІГАЦІЙ КАТАСТРОФ) НА СТРАХОВОМУ РИНКУ

Розкрито роль страхових компаній при покритті збитків, пов'язаних із природними катастрофами. Зокрема, досліджено фінансові втрати від стихійних лих із 2000 до 2011 р. в Україні. Вивчено міжнародний досвід упровадження та механізм використання облігацій катастроф урядом Мексики для фінансування збитків від стихійних лих.

Ключові слова: страхові збитки, стихійне лихо, навантаження на бюджет, страхування природних ризиків, облігації катастроф.

Відповідно до ст. 24 Бюджетного кодексу України резервний фонд бюджету формується для здійснення непередбачених видатків, що не є постійними і не могли бути передбачені при складанні проекту бюджету¹. Серед таких видатків може бути як ліквідація наслідків стихійних лих, аварій, так і запобігання їх виникненню тощо.

Обсяг резервного фонду не перевищує 1 % видатків загального фонду бюджету. При цьому якщо в Державному бюджеті України передбачається обов'язкове формування резервного фонду, то рішення щодо доцільності створення такого фонду місцевого бюджету приймає відповідна рада. Порядок використання коштів із резервного фонду бюджету визначає Кабінет Міністрів України постановою “Про затвердження Порядку використання коштів резервного фонду бюджету” від 29.03.2002 № 415².

За оцінками Державної служби України з надзвичайних ситуацій, починаючи з 2000 р., збитки від стихійних лих становили близько 10,2 млрд грн³. Це значні непередбачувані економічні втрати, які з року в рік фінансуються з державного бюджету за рахунок коштів резервного фонду Кабінету Міністрів України або інших статей бюджету. З огляду на важливість цієї проблеми для бюджету, постає питання пошуку дієвого й ефективного механізму комплексного фінансування і покриття таких збитків.

Окремі аспекти управління надзвичайними ситуаціями на страховому ринку досліджуються у працях таких вітчизняних науковців, як В. Д. Базилевич, О. М. Віленчук, С. М. Козьменко, С. С. Осадець та ін. Варто також виокремити дослідження В. Й. Башка, С. Л. Лондара, Л. П. Лондар, що

¹ Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/para0407#o407>.

² Про затвердження Порядку використання коштів резервного фонду бюджету: постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2002 № 415 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/415-2002-%D0%BF>.

³ Дані національних доповідей Державної служби України з надзвичайних ситуацій про стан техногенної та природної безпеки в Україні за 2000–2011 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/content/national_lecture.html.

стосуються запровадження інноваційних фінансових інструментів на фінансовому й страхових ринках. Розгляду проблем управління страховим покриттям катастрофічних ризиків присвячені праці зарубіжних дослідників, зокрема Ш. Вонга, Р. Клейна, Д. Кьюмінза, Е. Майкла-Кер'яна.

Незважаючи на ґрунтовні дослідження в цьому напрямі, досі є невирішеним питання додаткового фінансування збитків від природних катастроф та розширення ролі вітчизняних страхових компаній.

Мета статті – дослідити міжнародний досвід диверсифікації ризиків між державою та компаніями зі страхування життя за допомогою запровадження на страховому ринку інноваційних фінансових інструментів (облігацій катастроф).

У табл. 1 розглянуто динаміку людських і матеріальних втрат внаслідок надзвичайних ситуацій природного характеру за 2000–2011 рр. За даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій, найбільших збитків завдають повені й екстремальні температури. Значні бюджетні кошти було виділено у 2008 р.

Це викликано тим, що у червні 2008 р. в Івано-Франківській, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Чернівецькій областях відбулася повінь, унаслідок якої близько 45 тис. будинків були затоплені, 136 тис. людей постраждали, а 25 тис. осіб потребували негайної евакуації. Надзвичайна ситуація загальнодержавного рівня вплинула і на державний бюджет. Адже, за підрахунками незалежного Брюссельського центру досліджень епідеміо-

Таблиця 1

Динаміка людських і матеріальних втрат внаслідок надзвичайних ситуацій природного характеру

Рік	Кількість надзвичайних ситуацій природного характеру	Збитки, млн грн	Кількість постраждалих, осіб	Кількість загиблих, осіб
2000	139	1 500,0	1 564	67
2001	133	635,0	1 518	59
2002	121	280,0	1 246	47
2003	11	470,0	1 773	80
2004	100	300,0	1 990	79
2005	129	239,0	1 291	80
2006	137	330,0	750	74
2007	152	673,0	1 014	64
2008	126	4 627,0	697	128
2009	117	309,5	1 174	75
2010	108	807,7	517	83
2011	77	67,0	755	50

Складено за даними національних доповідей Державної служби України з надзвичайних ситуацій України про стан техногенної та природної безпеки в Україні за 2000–2011 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/content/national_lecture.html.

логічних катастроф International Disaster Database⁴, ліквідація наслідків потребувала 5 млрд грн, яких у наявності в державному бюджеті не було. Резервний фонд Кабінету Міністрів України становив лише 280 млн грн. Тому виникла необхідність перегляду бюджету і внесення відповідних поправок. Результатом перегляду бюджету була фінансова допомога регіонам у розмірі 5,8 млрд грн, яка, проте, надійшла не відразу, і виявлено фінансові порушення на суму 410 млн грн⁵.

Такої ситуації можна уникнути, якщо завчасно передбачити в державному бюджеті витрати на ліквідацію форс-мажорних обставин. Зауважимо, що у бюджеті на 2012 р., незважаючи на негативний попередній досвід, коштів на ліквідацію природних катастроф не передбачалося. Виняток становив додаток № 3, де визначалися кошти на захист від шкідливої дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь (90 тис. грн) і комплексний протипаводковий захист у басейні р. Тиса у Закарпатській обл. (100 тис. грн).

Економічно розвинуті країни також стикаються з проблемами надзвичайних ситуацій природного характеру та ліквідацією їх наслідків. Японію вважають країною землетрусів, Австралію – посух, США – ураганів і торнадо. Частину витрат на ліквідацію наслідків та відшкодування збитків беруть на себе страхові компанії цих країн, що використовують фінансові інструменти, яких в Україні немає. Зокрема, у березні 2011 р. Японія постраждала від цунамі, і збитки оцінювалися у 210 млрд дол. США, з яких 35 млрд компенсували страхові компанії⁶. Це, звісно, не покрило всієї суми збитків, але зменшило навантаження на державний бюджет на 17 %. Після землетрусу в Новій Зеландії (лютий 2011 р.) та повені в Таїланді (вересень 2011 р.) населення цих країн отримало компенсацію від страхових компаній у розмірі 12 млрд дол. США (табл. 2)⁷.

Якщо порівняти ситуацію в країнах Європи й Україні, то європейські страхові компанії покривають 70–80 % збитків від природних катастроф, а українські – лише 2 %, решта компенсується з державного бюджету. Причиною виникнення такої ситуації є те, що в Європі значна кількість видів страхування, пов'язаних із природними катастрофами, – обов'язкові, а в Україні всі його види є добровільними. За даними Ліги страхових організацій України, обсяг застрахованого майна на випадок природних катастроф ста-

⁴ Centre for Research on the Epidemiology of Disasters [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cred.be>.

⁵ *Снежко Е.* Стихийные финансы / Е. Снежко // Инвестгазета. – 2012. – № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investgazeta.net/politika-i-ekonomika/stihijnye-finansy-162682>.

⁶ Там само.

⁷ Збитки страхових компаній від природних катастроф // Страхова компанія Аксор : інформаційні матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://axor-ic.com.ua/index.php/ua/golovna/135-zbitki-strakhovikiv-vid-prirodnikh-katastrof-v-2011-rotsi-perevishchili-105-mlrd>.

Страхові виплати й загальноекономічні втрати від природних катастроф у 2011 р.

Країна	Страхові виплати, млрд дол. США	Загальні економічні втрати, млрд дол. США	Дата (початок)	Природне лихо
Японія	35,0	210,0	11.03	Землетрус, цунамі
Таїланд	12,0	40,0	27.07	Повінь
Нова Зеландія	12,0	15,0	22.02	Землетрус
США (Алабама)	7,3	11,0	22.04	Ураган, торнадо
США (Міссурі)	7,0	9,0	20.05	Ураган, торнадо
США	5,3	8,0	22.08	Ураган "Айрін"
Австралія	2,3	6,1	09.01	Повінь
Нова Зеландія	2,0	3,0	13.06	Землетрус
США	2,0	3,5	03.04	Шторм
США	1,5	2,2	08.04	Шторм

Складено за: Swiss Re's sigma on natural catastrophes and man-made disasters in 2011 unveils USD 116 billion in insured losses and record economic losses of USD 370 billion // Swiss Re. – 2012. – 28 Mar. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.swissre.com/media/news_releases/nr_20120328_sigma_disasters_2011.html; Annual Disaster Statistical Review 2011 Centre for Research on the Epidemiology of Disasters [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cred.be/sites/default/files/2012.07.05.ADSR_2011.pdf.

новить не більше як 1–2 %⁸. Відповідно ситуація на страховому ринку та державна політика щодо страхування не стимулюють українців страхувати майно.

Водночас у результаті масштабних катастроф збитків зазнають і самі страхові компанії. У 2011 р., за підрахунками перестраховальної компанії Swiss Re, природні лиха обійшлися страховим компаніям у 116 млрд дол., а загальний економічний збиток становив рекордні 370 млрд дол. США⁹.

Внаслідок таких економічних збитків неминучим є підвищення страхових тарифів, наприклад, британські страхові компанії Amlin і Catlin Group уже оголосили про підвищення тарифів на 4–17 %. Крім того, страхова компанія Lloyd's планує збільшити страхові премії на тлі результативних показників минулого року. У 2011 р. вона виплатила 1,07 ф. ст. (1,7 дол. США) на кожен фунт стерлінгів премії, тоді як у 2010 р. – 0,93 ф. ст. (1,5 дол. США).

Що стосується ситуації у 2012 р., то, за попередніми даними німецької страхової компанії Munich Re, сумарні збитки від природних катастроф

⁸ Українці не застраховані ані від природних, ані від техногенних катастроф // Фінансовий гід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua.prostobank.ua/finansoviy_gid/strahuvannya/novini/ukrayintsi_ne_zastrahovani_ani_vid_prirodnih_ani_vid_tehnogennih_katastrof.

⁹ Swiss Re's sigma on natural catastrophes and man-made disasters in 2011 unveils USD 116 billion in insured losses and record economic losses of USD 370 billion // Swiss Re. – 2012. – 28 Mar. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.swissre.com/media/news_releases/nr_20120328_sigma_disasters_2011.html.

дорівнювали 160 млрд дол. США, а страхові виплати – 65 млрд дол. США. Значних втрат у 2012 р. завдав ураган “Сенді” (США, жовтень 2012 р.): збитки оцінюються в 50 млрд дол. США, з яких 25 млрд – страхові виплати¹⁰.

Дослідження міжнародної практики свідчить, що зважаючи на значні збитки страхових компаній, страхування природних ризиків – це не єдиний спосіб, із допомогою якого держава може диверсифікувати свої ризики при покритті збитків.

Останнім часом у країнах, які щорічно страждають від природних катаклізмів, уряди почали застосовувати для покриття збитків нові фінансові інструменти – облігації катастроф (catastrophe (cat) bonds). Суть їх полягає в тому, що страхові компанії і держава мають можливість залучати додаткові кошти на суму потенційних страхових виплат у разі настання надзвичайних ситуацій природного характеру. Особливістю таких інструментів є те, що вони мають цільовий характер – кошти використовуються лише у випадку виникнення надзвичайної ситуації, тобто настання страхової події. Як правило, cat bonds випускаються на три – п’ять років із рухомою ставкою USD Libor, або EUR Libor, що може коливатися у межах від 2 до 20 %.

Механізм використання цих фінансових інструментів дуже простий: якщо страхова подія відбулася, інвестори, що купили облігації, відмовляються від суми боргу і обмежуються тільки процентним доходом, але якщо стихійного лиха не сталося, інвестори отримують усю суму із процентами. У цьому разі страхові компанії отримують дохід за високими ставками, а держава диверсифікує свій ризик компенсації можливих збитків. Тенденції останнього десятиліття свідчать, що природні катаклізми завдають дедалі більше економічних збитків як державі, так і страховим компаніям (рис. 1)¹¹.

Перші такі облігації були випущені ще в середині 1990-х років, після урагану “Ендрю” в американському штаті Флорида, коли страховими компаніями були здійснені виплати на суму 20 млрд дол. США. За період із 1997 до 2010 р. було здійснено понад 170 випусків облігацій.

За даними перестраховальної компанії Munich Re та агентства GC Securities, у 2012 р. в обігу cat bonds було на суму майже 13,5 млрд дол. США, у 2011 р. – майже на 12 млрд, а загалом щороку відбувається зростання ринку в межах від 2 до 2,5 млрд дол. США. Детальніше динаміку випуску облігацій катастроф із 1997 до 2012 р. розглянуто на рис. 2.

Основними користувачами цих новітніх фінансових інструментів є перестраховальні компанії Swiss Re, Munich Re, Allians Re, які переважно випускають їх для того, щоб застрахувати ризики виникнення ураганів у США та землетрусів із тайфунами в Японії. Уряди країн рідше використовували cat bonds, але останніми роками ситуація змінилася. З 2009 р. до

¹⁰ Munich Re : Natural disasters cost \$160 billion of damages in 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecoseed.org/business/15930-natural-disasters-cost-160-billion-of-damages-in-2012-munich-re>.

¹¹ Снежко Е. Стихийные финансы / Е. Снежко // Инвестгазета. – 2012. – № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investgazeta.net/politika-i-ekonomika/stihijnye-finansy-162682>.

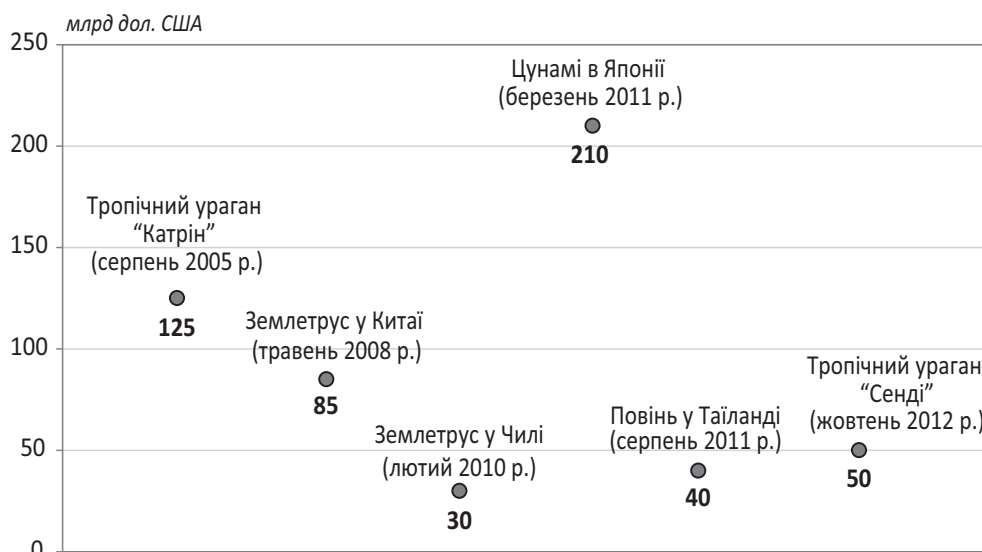

Рис. 1. Збитки, завдані найпотужнішими природними катастрофами

Складено за: Annual Disaster Statistical Review 2011 Centre for Research on the Epidemiology of Disasters [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cred.be/sites/default/files/2012.07.05.ADSR_2011.pdf.

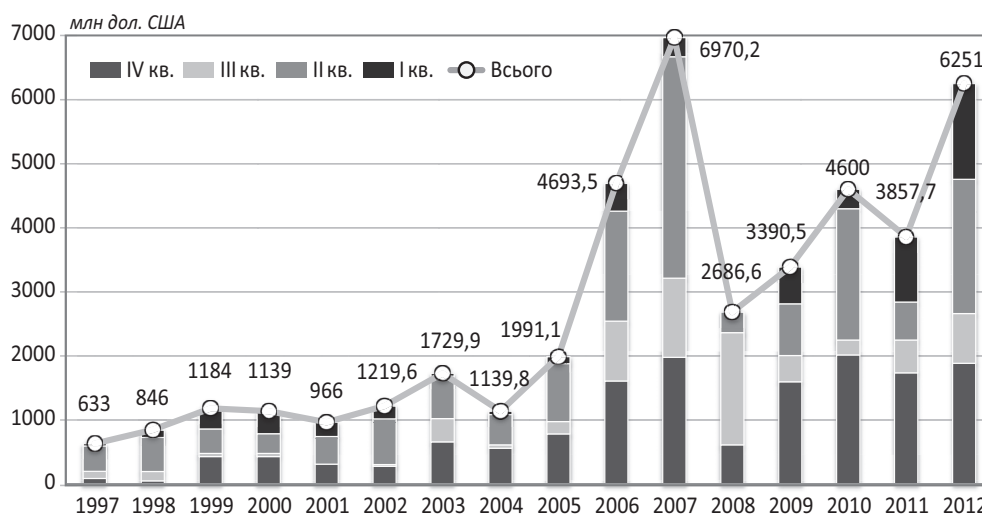

Рис. 2. Динаміка випуску облігацій катастроф із 1997 до 2012 р.

Складено за: GC Securities Proprietary Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guycarp.com/portal/extranet/insights/reportsPDF/2012/jan1renewals.pdf?vid=3>; Catastrophe bonds update: first quarter 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guycarp.com/portal/extranet/getDoc?vid=1&docId=148139>; Insurance links securities: fourth quarter 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://thoughtleadership.aonbenfield.com/Documents/201301_ab_securities_ils_quarterly_update_q42012.pdf.

програми фінансування ризиків виникнення катастроф активно долучилася Мексика. Уряд США також використовує облігації катастроф. У 2009 р. державною структурою North Carolina Joint Underwriting Association / North Carolina Insurance Underwriting Association були випущені cat bonds на суму 200 млн дол. США на випадок урагану¹². Проект виявився вдалим, адже через два роки ураган “Ірен” завдав збитків на 7 млрд дол. США, і cat bonds допомогли їх компенсувати.

У Мексиці cat bonds впроваджуються активніше, адже країна розташована в зоні природних ризиків і часто потерпає від таких стихійних лих, як землетруси, посухи, урагани, зсуви та вулканічна активність. Значні людські втрати і матеріальні збитки збільшує високий рівень урбанізації, особливо в районах потенційного ризику. З огляду на ці несприятливі фактори уряд Мексики постійно стикається з проблемою значного фінансового навантаження на бюджет при виникненні стихійного лиха, адже всі збитки покриваються за рахунок федерального бюджету. Для розв’язання цієї проблеми в 1996 р. було створено спеціальний Фонд природних лих (*исп.* El Fondo de Desastres Naturales), призначений для покриття фінансових витрат унаслідок природного лиха, а також допомоги малозабезпеченим сім’ям у відновленні житла, якщо вони не можуть зробити цього самостійно¹³.

Особливістю фонду є те, що він сформований як незалежна юридична одиниця. З допомогою цього фонду кошти акумулюються і за необхідності передаються до міністерств транспорту, освіти, охорони здоров’я. Також міністерство фінансів, за погодженням із міністерством внутрішніх справ, має право розпоряджатися коштами фонду задля швидкого реагування при виникненні надзвичайної ситуації. Така стратегія була ефективною, але не позбавлена вад. У разі настання стихійного лиха кошти використовувалися ефективно, а за його відсутності – потенціал не примножувався. І тоді уряд Мексики зацікавився розробленням програми, яка б передбачала використання боргових цінних паперів цільового призначення.

Розробляти таку програму взявся Світовий банк, який у 2009 р. створив MultiCat Program. Суть її полягає в тому, що уряд Мексики за підтримки Світового банку випустив облігації катастроф на суму 290 млн дол. США¹⁴. Відповідно до програми було здійснено страхування на випадок землетрусу, тихоокеанського та атлантичного ураганів (табл. 3).

¹² North Carolina Joint Underwriting Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ncjua-nciua.org>.

¹³ Michel-Kerjan E. Catastrophe Financing for Governments: Learning from the 2009–2012 MultiCat: Program in Mexico / E. Michel-Kerjan // OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/catastrophe-financing-for-governments_5kgcjf7wkvhb-en.

¹⁴ Mexico Issues Catastrophe Bonds through World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=aHNdLXzshPxx>.

Таблиця 3

Умови розміщення облігацій катастроф за MultiCatProgram

Показник	Клас А	Клас В	Клас С	Клас D
Ризик (небезпека)	Землетрус	Тихоокеанський ураган	Тихоокеанський ураган	Атлантичний ураган
Сума (умовний розподіл), млн дол. США	140	50	50	50
Період, роки	3	3	3	3
S&P Ratings (оцінка)	B	B	B	BB-

Складено за: World Bank Launches “MULTICAT PROGRAM” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://treasury.worldbank.org/cmd/htm/MULTICAT-PROGRAM.html>.

Слід зауважити, що cat bonds викликають неабиякий інтерес у інвесторів, насамперед тому, що під час світової фінансової кризи 2008–2009 рр. їхні стабільність і дохідність не похитнулися. Наступний важливий фактор – участь Світового банку як організатора проекту і гаранта, що для інвестора має суттєве значення і сприяє інвестиційній довірі.

На рис. 3 поетапно розглянуто механізм запровадження, використання і функціонування облігацій катастроф у Мексиці:

1. Урядом Мексики за підтримки Світового банку створено спеціальний фонд на випадок катастроф, який уклав договір із державною страховою компанією на випуск облігацій катастроф.
2. Державна страхова компанія диверсифікує свої ризики й укладає договір із перестраховальною компанією Swiss Re.
3. Перестраховальна компанія Swiss Re взаємодіє зі спеціалізованою компанією (Special Purpose Vehicle), яка здійснює продаж облігацій катастроф.
4. Спеціалізована компанія продає облігації інвесторам. Також протягом терміну обігу облігацій інвестори отримують дохід, що складається з двох частин: премія від фонду, що випускає облігації, і надходження за ставкою LIBOR на основний капітал облігацій.
5. Отримані кошти від продажу облігацій розміщують на спеціальному рахунку в банку. Якщо страховий випадок не відбувся, кошти повертаються інвестору, якщо відбувся, то, відповідно до укладених договорів, кошти не повертаються, а інвестори отримують тільки проценти.

Отже, дослідивши ситуацію з фінансуванням і покриттям збитків від природних катастроф, доходимо висновку, що в Україні може бути запроваджений додатковий механізм диверсифікації ризиків при виникненні надзвичайної ситуації, який зменшить навантаження на державний бюджет. Передовий міжнародний досвід переконує, що це можна зробити двома шляхами. Перший із них – страхування майна на випадок природних катастроф. Тоді частину збитків фінансують страхові компанії. У Японії,

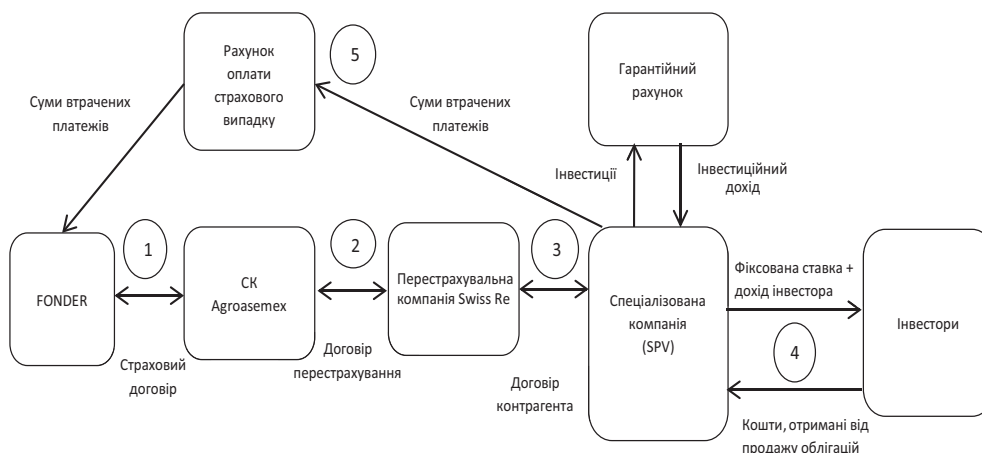

Рис. 3. Механізм функціонування облігацій катастроф у Мексиці

Складено за: Transferring Catastrophe Risk to the Capital Markets// GFDRR [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gfdr.org/gfdr/sites/gfdr.org/files/documents/DRFI_MexicoMultiCat_Jan11.pdf.

Таїланді й Новій Зеландії це дієвий метод фінансування частини збитків. Недоліком є те, що при виникненні масштабних катастроф зі значними фінансовими втратами критичних збитків можуть зазнавати і самі страхові компанії. Зважаючи на тенденцію останніх років, яка вказує на зростання масштабів катастроф, доцільнішим є використання інструментів фінансового ринку, зокрема cat bonds. Тому варто звернути увагу на розроблення програми з випуску облігацій катастроф в Україні. З одного боку, це буде дієвим механізмом компенсації збитків, з другого – залучить додаткових інвесторів на фінансовий ринок і активізує діяльність перестраховальних компаній.